

MEDZINÁRODNÁ RECEPCIA FILOZOFIE PRAXIS-U

LINO VELJAK, Zagreb

Najprv si musíme vyjasniť niektoré sporné pojmy. Sú to: 1. filozofia Praxis-u; 2. príslušnosť filozofie Praxis-u k chorvátskemu filozofickému dedičstvu. Pojem (presnejšie termín) *filozofia Praxis-u* je sporný nielen pre jeho jazykovú neohrabanosť (preto by bolo lepšie používať niektorý iný termín, napríklad výraz *filozofia praxe* alebo filozofia *okolo časopisu Praxis*), ale v prvom rade pre jeho obsahovú nepresnosť: to, čo sa pod týmto termínom obyčajne rozumie, nie je homogénny celok, ale agregát rôznych filozofických koncepcií, pre ktoré sú charakteristické iba niektoré spoločné prvky. V tomto zmysle "filozofia Praxis-u" zdieľa osud marxistickej alebo kresťanskej filozofie ([25], 154). Iba hlbší výskum by mohol preukázať, nakoľko tieto spoločné prvky alebo niektoré z nich boli podstatné, "substanciálne", a nakoľko neprekráčovali rozmer deklaratívnych (v podstate nezáväzných) vyhlásení. Pritom máme na zreteli predovšetkým dominantnú, rozhodnú alebo rozhodujúcu úlohu Marxovho myslenia pri formovaní autchtónnych koncepcií príslušníkov z okruhu časopisu Praxis, ktorá sa tak často vyzdvihuje (a to dokonca viac v autoreferenčných interpretáciách ako v interpretáciách, ktoré si nárokuje na objektivnosť). V autoreferenčných interpretáciách sa často zdôrazňuje, že v danom prípade išlo o kritickú recepciu Marxovho myslenia; niektoré z týchto interpretácií hovoria o "marxistickom filozofickom koncepte" ([27], 408) alebo o "tvorivej, nedogmatickej orientácii v marxistickej filozofii" ([12], 205). Budúcnosť ukáže (samozrejme, za predpokladu, že v tejto pomyselnej budúcnosti bude existovať záujem o výskum dejín filozofie vôbec a dejín "filozofie Praxis-u" osobitne), či sú uvedené spoločné momenty (či už ide o Marxov vplyv, o primát takých pojmov, ako sú humanizmus, odcudzenie alebo kritika všetkého existujúceho) natoľko dominantné, aby stačili na zdôvodnenie tvrdenia, že v danom prípade ide o jednotnú orientáciu, školu alebo koncepciu, alebo či ide o zásadnú neredukovateľnosť predstaviteľov "filozofie Praxis-u" (aspoň tých najvýznamnejších) na nejakého spoločného menovateľa.

V poslednom období sa veľa hovorilo o príslušnosti "filozofie Praxis-u", presnejšie jej predstaviteľov z Chorvátska, k chorvátskej filozofii. Chorvátski predstavitelia tohto okruhu nezdôrazňovali svoju príslušnosť k chorvátskej filozofii. Ba čo viac, zásadne spochybňovali možnosť národného určenia hociktorej filozofie, pričom trvali na tom, že každá filozofia, ak je vôbec filozofiou, resp. ak si zasluhuje tento názov, je univerzálna. To, že časopis **Praxis** vychádzal v Záhrebe, že všetci členovia redakcie domáceho vydania pochádzali zo Záhrebu a že boli chorvátskymi občanmi (máme na zreteli vtedajšie republikové občianstvo!), že vydavateľom časopisu bola Chorvátska filozofická spoločnosť (jedno z mála odborných združení vo vtedajšom štáte, ktoré vo svojom názve malo adjektívum *chorvátske!*), že zloženie redakcie (ak je to vôbec relevantné) zodpovedalo zväčša aj etnicky vymedzeniu Záhrebu ako hlavného mesta Chorvátska, že jazyk,

v ktorom autori písali bol viac-menej chorvátskym literárnym jazykom (a že niektorí z nich vyhovovali svojou výslovnosťou aj radikálnym jazykovým puristom), nepochybne svedčí o tom, že filozofiu, ktorá vznikla v okruhu spomínaného časopisu, treba nevyhnutne zaradiť do dedičstva chorvátskej filozofie (zdôvodňujúcu metodologickú argumentáciu som už vyložil na inom mieste (pozri [26])). V tomto zmysle súhlasím s hodnotením Mislava Kukoča [9], podľa ktorého **Praxis** "samozrejme" patrí do chorvátskej filozofie. M. Kukoč je - ako viem - prvým interpretátorom, ktorý vyslovil takéto hodnotenie, preto mu patrí patričné uznanie. To však neznamená, že sa zhodujem aj s radom ďalších Kukočových hodnotení týkajúcich sa filozofie zo spomenutého okruhu, hodnotení takmer svojvoľných a do značnej miery ideologicky poznačených. Tu však nie je príležitosť na to, aby sme podrobnejšie rozoberali Kukočove hodnotenia.

V medzinárodnej recepcii uvedenej filozofie (alebo dotýčnych filozofov) nevyčleňovala sa špecifickosť chorvátskych príslušníkov "filozofie Praxis-u" ani v externej, ani v internej rovine. Písalo sa o nich ako o juhoslovanských filozofoch, čo bolo napokon celkom v súlade s tým, ako sa v medzinárodnej filozofickej verejnosti predstavovali sami ([13], 219 a n.). V názvoch veľkej väčšiny monografií o "filozofii Praxis-u" nachádzame atribút **juhoslovanský** a v názve žiadnej z nich nie je obsiahnutý atribút **chorvátsky**, dokonca ani vtedy, keď sa v nich tematizujú výlučne alebo prevažne filozofi z Chorvátska (pozri [28]; [21]; [22]; [4]). Rovnaká situácia je aj v zborníkoch (ich tituloch a podtituloch), a to bez ohľadu na to, či ich zostavili domáci (pozri napríklad [23]) alebo zahraniční autori ([8]; [16]); platí to aj o obidvoch záhrebských dizertáciách o tejto tematike (prvú obhájil v roku 1985 Veselin Golubovič a bola publikovaná v pôvodnej podobe [3]; druhú dizertáciu prihlásil Mislav Kukoč, po osamostatnení štátu zmenil jej názov a spresnil ho určením *chorvátska filozofia*; v dotvorenej podobe a pod atraktívnejším novým názvom bola dizertácia po obhajobe v roku 1998 aj publikovaná). Konštantou všetkých uvedených monografií a zborníkov (ako aj početných ďalších, ktoré sa tu neuvádzajú) je implicitná - avšak dôsledná - zhoda v tom, že chorvátski filozofi (filozofi z Chorvátska) podstatne prispeli k dotvoreniu a afirmácii komplexu "juhoslovanskej filozofie Praxis-u".

Samotná recepcia je poznačená trojakým zameraním:

1. zameraním, ktoré je vlastné duchovne a politicky blízke okruhu na Západe a na Východe (na Západe je to "novomarxizmus", "humanistický marxizmus", "ľavicový humanizmus", "nová ľavica", radikalizmus a liberalizmus v anglosaskom/americkom význame tohto politického termínu; na Východe je to antidogmatizmus, disent a "revizionizmus");

2. zameraním vlastným západnej marxológie (vrátane marxológie, aká sa pestuje na katolíckych vysokých školách);

3. zameraním charakteristickým pre oficiálnu alebo štátno-stranícku filozofiu a ideológiu vo vtedajšom Sovietskom zväze a v krajinách pod sovietskou nadvládou.

Pri analýzach a hodnoteniach medzinárodnej recepcie "filozofie Praxis-u" sa pozornosť venuje najmä prvému a druhému typu recepcie, hoci je veľmi príznačný aj jej tretí typ.

Základným znakom prvého a druhého typu recepcie je v podstate súhlasné hodnotenie komplexu "filozofie Praxis-u". Výlučným znakom tretieho typu recepcie je úplná negácia a ideologické odsúdenie "revizionistických úchyliet".

V prvom type recepcie, ktorý reprezentujú okrem iných Gerson Sher [20], Roberto Gatti [2] a čiastočne aj Lobkowitzov zborník [11] dominuje dialóg typu "sme svoji", kritické hodnotenia závisia od špecifického stanoviska autora alebo sa tón debaty vyznačuje značným rešpektom, ktorý niekedy prechádza do nekritického obdivu ([7], 19). Medzi radikálnymi príslušníkmi "novej ľavice", najmä medzi tými, ktorí si na konci šesťdesiatych rokov osvojili módné idey stalinskej proveniencie (v podobe maoizmu, kastrovstva a pod.), zaznieval nezriedka aj odpor k "bolestínskemu revizionizmu" kruhu okolo **Praxis-u** (čo podstatne súviselo s tým, že sa títo príslušníci "novej ľavice" rozhodne rozišli s kruhom okolo Frankfurtskej školy, s ktorou **Praxis** nadviazal plodný dialóg, a to najmä s Habermasom a jeho mladšími spolupracovníkmi). Skutočnosť, že tento kruh nadviazal plodnú spoluprácu aj s takými autoritami ako Ernst Bloch, Herbert Marcuse, Erich Fromm či Henri Lefebvre, môže bezpochyby pomôcť pri vysvetľovaní dominantného tónu uvedeného smeru recepcie.

V druhom type recepcie dominuje duch bádateľskej objektívnosti. V prípade recepcie na katolíckych vysokých školách (monograficky dotvorenej predovšetkým v dizertáciách, ktorých autori pochádzajú spravidla z Chorvátska alebo zo susedných krajín, čo je vzhľadom na jazykové bariéry, prekážajúce iným na ceste k sústavnému výskumu akéhokoľvek chorvátskeho literárneho produktu, aj pochopiteľné; inšpirátormi a školiteľmi týchto autorov boli však najvyššie autority novoscholastiky, ako sú Bocheňski a Wetter, ktorý sa aj osobne zúčastňoval na Korčulskej letnej škole) evidentná je aj kritická črta. Kritika spočíva v zisťovaní rozdielu medzi "filozofiou Praxis-u" a názormi katolíckej ortodoxie. Tak napríklad Stjepan Sirovec ([22], 387) poukazuje na nezlučiteľnosť etických stanovísk autorov, ako sú M. Kangrga a B. Bošnjak, so zásadami etiky tomistického založenia. V recepcii tohto typu dominuje však celkove pozitívne hodnotenie, rešpektovanie hodnoty a pôvodnosti filozofie v okruhu okolo **Praxis-u**, ako aj poukazovanie na jej odlišnosť vo vzťahu k marxisticko-leninskému dogmatizmu a na jej pripravenosť na dialóg s tými, ktorí myslia a veria inak.

Tretí typ recepcie sa vyznačuje apriórnu negáciou a ideologickou diskvalifikáciou. Autori prác venovaných "filozofii Praxis-u" (napríklad [6]; [29]; [18]) sústreďujú svoje úsilie na zisťovania odchyliet "revizionistov" od "klasikov marxizmu", pričom ich často obviňujú z falzifikátorskej interpretácie; filozofiu, ktorá vznikla v uvedenom kruhu, definujú ako prejav antikomunistického pôsobenia a ideovej piatej kolóny. Vo filozofickom ohľade v tejto recepcii absolútne dominuje presvedčenie, že spojenie "filozofie Praxis-u" s marxizmom je iba deklaratívne: podľa sovietskych kritikov tu máme do činenia s typickým prípadom súčasnej buržoáznej filozofie, ktorá nie je iba prejavom marxistického revizionizmu, ale aj fundamentálnym rozhodom s akýmkoľvek marxizmom a akoukoľvek komunistickou ideológiou. Je zaujímavé, že v tomto duchu vyšla v Londýne od istého Johna Hoffmana roku 1975 kniha pod titulom

Marxism and the Theory of Praxis: A Critique of Some New Versions of Old Fallacies. Kniha bola rýchlo preložená do ruštiny a vydaná v Moskve [5].

Táto dimenzia recepcie "filozofie Praxis-u" je najmenej prebádaná. Ešte menej sa domýšľali a skúmali náznaky, ktoré by z nej mohli vyplynúť. Predbežne by sme ich mohli formulovať v podobe otázok: Ako špecificky prispel **Praxis** k deštrukcii dogiem, dogiem "marxisticko-leninského vedeckého svetonázoru" a iných dogiem? Do akej miery bola deštrukcia dogiem v danom prípade aj deštrukciou autoritatívno-totalitného zriadenia a do akej miery vyhlasovanie práva (a intelektuálnej povinnosti) na kritiku všetkého existujúceho bolo aj porušovaním monolitu oficiálneho svetonázoru? Na každú z týchto otázok možno asi odpovedať protiotázkou, avšak bez systematického výskumu zbaveného akýchkoľvek predsudkov na tieto a podobné otázky určite definitívnu odpoveď poskytnúť nemožno.

Recepcia "filozofie Praxis-u" je z kvantitatívneho hľadiska bezprecedentná. Takéto hodnotenie sa do značnej miery vzťahuje aj na jej kvalitatívnu dimenziu. Ide o prvý prípad, keď určitá skupina filozofov pôsobiaca na domácej pôde nadobúda významnú (každopádne zd'aleka nie okrajovú) úlohu vo svetovej filozofii, keď sa jej príslušníkom venuje značná pozornosť v medzinárodnom meradle. V skorších obdobiach sústredili na seba pozornosť (a v uplynulých storočiach si ju viac-menej aj zachovali) iba nemnohí jednotlivci, ktorí pôsobili vo svetových filozofických centrách a centrách akademického života vôbec: Petrič, Vlačič a Boškovič; donedávna boli však aj títo (prakticky až do pôsobenia Vladimira Filipoviča a jeho spolupracovníkov vo výskume chorvátskeho filozofického dedičstva a pri jeho medzinárodnej prezentácii) recipovaní bez národnej dominantnosti, pričom si Petroviča prisvojovali aj Taliani a Boškoviča okrem nich dokonca aj Srbi (tí, prirodzene, úplne neopodstatnene). Predmetom medzinárodnej recepcie nie je len táto skupina ako celok. Ako príklad možno uviesť Gaja Petroviča: uvádza sa v encyklopedických edíciách, napríklad v historickom filozofickom slovníku, ktorého redaktorom je vážený filozof konzervatívnej orientácie Joachim Ritter ([14], 214-215), v Bompianiho slovníku ([15], 310), v európskej encyklopédii filozofie a vedy ([17], 873-874, 877) a v cambridgskom filozofickom slovníku ([1], 73).

Ako si máme vysvetľovať túto evidentnú úspešnosť? Ponúkajú sa tri možné modely interpretácie:

1. model komunikačnej priepustnosti existujúcej až do čias dnešnej informačnej zápchy;
2. model medzinárodnej konjunktúry tzv. neomarxizmu;
3. model autochtónnej hodnoty objektu recepcie.

Podľa prvého modelu "filozofia Praxis-u" sa formovala v období, keď sa svet najmä v komunikácii otvoril natoľko, že sa tempo recepcie neuveriteľne zrýchlilo. Koľko času bolo voľakedy potrebné len na to, aby Boškovičovo myslenie alebo jednotlivé aspekty tohto myslenia prenikli na okraj Európy? (Recepciu jeho filozofie pritom podstatne uľahčovala skutočnosť, že pôsobil v hlavných centrách vtedajšieho akademického života.) V 20. storočí sa situácia od základu zmenila a až v dvadsiatych rokoch nastala tzv. informačná zápcha, ktorá svojou novou nepriehľadnosťou uľahčuje

a súčasne sťažuje recepciu a kritické hodnotenie výdobytkov vo všetkých oblastiach intelektuálnej produkcie. Preto možno povedať, že ani v oblasti "filozofie Praxis-u" recepcia nezačala podľa tohto vysvetlenia ani predčasne, ani oneskorene, ale presne vo chvíli, keď akcelerácia tempa recepcie dosiahla svoje optimum.

Táto komunikačná otvorenosť je bezpochyby *nevyhnutnou podmienkou* momentálnej recepcie "filozofie Praxis-u" vo svete. *Nie je však podmienkou dostatočnou*. Dostatočným argumentom na potvrdenie uvedenej tézy je nasledujúca skutočnosť: v období účinkovania filozofov zoskupených okolo časopisu **Praxis** pôsobili aj početní filozofi v omnoho väčšom, rozvinutejšom a bohatšom Španielsku. A možno okrem Unamuna a Ortegu y Gassetu hovoriť o recepcii niektorého ďalšieho španielskeho filozofa?

Druhý model kladie dôraz na fakt, že "filozofia Praxis-u" sa formuje vo chvíli poznačenej svetovou konjunktúrou tzv. neomarxizmu (a potom aj "novej ľavice" atď.). V tomto období sa zvyšuje aj záujem (dokonca aj v kruhoch blízkych oficiálnej západoeurópskej sociálnej demokracie, ktorá bola už vtedy v jednotlivých kľúčových krajinách blízko moci alebo pri moci) o heterodoxné (ako sa to vtedy mnohým zdalo) skúsenosti z "juhoslovanskej cesty k socializmu". Typickou formuláciou tohto interpretačného modelu je formulácia Mislava Kukoča, podľa ktorého popularitu tzv. otvoreného, tvorivého alebo kritického marxizmu, prezentovaného **Praxis**-om, možno v intelektuálnych kruhoch na Západe vysvetliť novol'avicovým trendom ([10], 433).

Otáznou je *nevyhnutná a dostatočná podmienka* kvantitatívnej dimenzie recepcie. Tento model predsa len nedokáže vysvetliť tzv. kreatívnu recepciu "filozofie Praxis-u", nedokáže ponúknuť uspokojujúce vysvetlenie toho, prečo autori, ktorí nie sú iba bádateľmi na školách, ale aj pôvodnými filozofmi (počnúc Habermasom a končiac Grasmom) vstupujú do eminentne filozofického dialógu s jednotlivými príslušníkmi spomínanej orientácie. Okrem toho novol'avicový trend sa už pomínul, už je dávno minulosťou, pričom literatúra recepcie sa rozrastá: táto tendencia pokračuje v osemdesiatych rokoch [4] a aj v rokoch deväťdesiatych ([24]; [19]), hoci je **Praxis** už dávno minulosťou a väčšina jeho vynikajúcich predstaviteľov už dávno nie je medzi nami.

Zdá sa, že sa musíme obrátiť k tretiemu modelu interpretácie, podľa ktorého sa úspešnosť medzinárodnej recepcie "filozofie Praxis-u" musí vysvetliť na základe hlbšieho zmocnenia sa doby a na základe ponuky náčrtov možných odpovedí na podstatné existenciálne otázky epochy (alebo, vyjadrené neutrálnejšie, pôvodnosti myslenia), ktoré by mali byť typické pre príslušníkov kruhu okolo **Praxis**-u. Túto interpretáciu možno prijať iba s určitými výhradami (ktoré sa v niektorých doterajších výkladoch tohto modelu neevidujú [3]). Predovšetkým, nie všetci príslušníci tohto kruhu sú rovnako originálnymi mysliteľmi - práve tak, ako ani všetky diela tých originálnejších z nich nie sú rovnako filozoficky tvorivé. Recepcia, ak ponecháme bokom jej pôvodnú a celkom kvantitatívnu fázu, poukazuje na reálnu hodnotu autora a diela (hoci tieto indikácie nemožno vôbec považovať za nejaké objektívne, a už vôbec nie konečné meradlo); svojim obsahom pritom poukazuje na to, o čom sa debatuje, a na to, čo sa zahaľuje rúskom zabudnutia (alebo, vyjadrené ostrejšie a pravdivejšie, čo sa mlčky hodnotí ako nezaujímavé). Filozoficky relevantné je iba to, čo je v určitom zmysle podnetné, čo

vytvára nové myšlienkové obzory, ale aj to, čo sa pri ďalšom prehodnocovaní osvedčí ako myšlienka alebo dielo trvalej filozofickej hodnoty. Svojho času bol Wolf najväznejším európskym filozofom. Čoskoro však - zdá sa, že ešte za života - upadal do zabudnutia. Všetci o ňom vieme, ale málokto siahne po jeho dielach. Veríme tým, ktorí tvrdia, že vo vzťahu k Leibnizovi nepredstavuje nijaké novum. Ktovie, možno nejaký bádateľ v budúcnosti dokáže, že sme nemali pravdu, keď sme Christiana Wolfa podceňovali.

Filozofi okolo **Praxis-u** nikdy nedosiahli vo svetovom meradle stupeň vážnosti, ktorú svojho času dosiahol Wolf. Na základe kontinuity recepcie však usudzujeme, že podľa všetkého neupadnú ani do zabudnutia, ako sa to stalo spomínanému veľkému systematizátorovi školskej filozofie. To, ako bude hodnotenie a prehodnocovanie "filozofie Praxis-u" prebiehať a akými cestami sa bude uberať, môžeme iba predpokladať - práve tak, ako môžeme iba predpokladať, akými smermi sa bude rozvíjať budúca filozofia.

LITERATÚRA

- [1] AUDI, R. (ed.): *The Cambridge Dictionary of Philosophy*. Cambridge 1999.
- [2] GATTI, R.: "Socialismo e autogestione nella esperienza di **Praxis**". In: S. Bianchini (ed.): *L'autogestione jugoslava*. Milano 1982.
- [3] GOLUBOVIČ, V.: *S marxom protiv Staljina*. Zagreb 1987.
- [4] GRUENWALD, O.: *The Yugoslav Search for Man: Humanism in Contemporary Yugoslavia*. South Hadley, Mass. 1983.
- [5] GOFMAN, J.: *Marksizm i teorija Praksisa*. Moskva 1978.
- [6] IVANOVA, V. M.: "Problemy gumanizma v sovremennoj jugoslavskoj filozofskoj literature". In: *Filozofskie nauki*, 1967, č. 2.
- [7] JANIGRO, N.: "Il filosofo non allineato". In: *Il Manifesto* 1991, 2. 11.
- [8] KOPČOK, A. (ed.): *Človek a odcudzenie*. Bratislava 1967.
- [9] KUKOČ, M.: *Kritika eshatologijskog uma*. Zagreb 1998.
- [10] KUKOČ, M.: "Prijepori o suvremenoj hrvatskoj filozofiji". In: *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*. Zagreb 2000.
- [11] LOBKOWITZ, N. (ed.): *Marx and the Western World*. Notre Dame/London 1967.
- [12] PETROVIČ, G.: *Čemu Praxis*. Zagreb 1971.
- [13] PETROVIČ, G.: "Heidegger und die jugoslawische Praxis-Philosophie". In: *Zur philosophischen Aktualität Heideggers*, III. Frankfurt/M 1992.
- [14] RITTER, J. (ed.): *Historisches Wörterbuch der Philosophie*. VII, Basel/Stuttgart 1972.
- [15] ROVATTI, P. A. (ed.): *Dizionario Bompiani dei filosofi contemporanei*. Milano 1990.
- [16] RUGGERI, G. (ed.): *La rivolta di «Praxis»*. Milano 1969.
- [17] SANDKÜHLER, H. J. (ed.): *Europäische Enzyklopädie zu Philosophie und Wissenschaften*. III. Hamburg 1990.

- [18] SAVIČ, M. B.: *Marksistkaja dialektika i filozofskij revizionizm*. Moskva 1981.
- [19] SECOR, L.: "Testaments betrayed". In: *Linguafranca*, č. 6, 1999.
- [20] SHER, G.: *Praxis. Marxistic Criticism and Recent Socialist Yugoslavia*.
Bloomington/London 1977.
- [21] SHER, G.: *Marxist Humanism and Praxis*. Buffalo 1978.
- [22] SIROVEC, S.: *Ethik und Metaethik im jugoslawischen Marxismus*. Olten/Freiburg 1982.
- [23] SUPEK, R. - BOŠNJAK, B. (ed.): *Jugoslawien denkt anders*. Wien/Frankfurt/Zürich 1971.
- [24] THOMÄ, D.: *Die Zeit des Selbst und die Zeit danach*. Frankfurt/M 1990.
- [25] VELJAK, L.: *Horizont metafizike*. Zagreb 1988.
- [26] VELJAK, L.: "O metodi istraživanja nacionalne filozofijske baštine". In: *Otvorena pitanja povijesti hrvatske filozofije*. Zagreb 2000.
- [27] VRANICKI, P.: *Historija marksizma*, II. Zagreb 1974.
- [28] VRTAČIĆ, L.: *Der jugoslawische Marxismus*. Olten/Freiburg 1975.
- [29] ŽOLKOVSKIJ, K. E.: *Socialističeskaja orientacija: teorija i prakтика*. Kiev 1979.

Z chorvátkeho originálu *Medunarodna recepcija Praxis - filozofije* preložil Andrej Kopčok.